

УДК 930.2(520)

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.33.24>

ПИСЕМНІ ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА ЯПОНІЇ

Гусак Дарія,

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри всесвітньої історії

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0001-5229-6999

Японія має давню історію, яка відображена в писемних джерелах. Цей вид джерел відіграє для пізнання культури й історичного підґрунтя ключову роль у вивченні та розумінні її минулого. У статті проаналізовано основні писемні історичні джерела Японії. Ці тексти мають не лише історичну, а й міфологічну та релігійну цінність, оскільки описують походження світу, богів та імператорської династії.

Розглядаються основні типи японських писемних джерел, їх класифікація, хронологічні межі й значення для історичних досліджень. Особливу увагу приділено найдавнішим письмовим пам'яткам, таким як «Кодзікі» (Записи про діяння давнини) і «Ніхон съокі» (Аннали Японії), що є фактично першими офіційними хроніками, датованими восьмим століттям. Також розглянуто середньовічні літописи, документи самурайської культури й офіційні державні архіви періоду Едо. Епоха Камакура та Муроматі залишила численні щоденники придворної знаті, воєнні хроніки й релігійні трактати. Період Едо характеризується бюрократизацією управління, тому в цей історичний часовий проміжок збереглися численні адміністративні документи, листування, земельні кадастри, накази сьоґунату зберегли, які є важливими джерелами для вивчення й аналізу соціальної історії Японії. Значний інтерес для істориків становить також епістолярна спадщина – приватне листування, яке часто зберігає унікальні відомості про політичні, економічні та культурні процеси.

Проаналізовано специфіку збереження, перекладу й інтерпретації джерел. Робиться висновок про актуальність вивчення японських джерел у контексті глобальної історичної науки. Підсумовуючи, підкреслюємо, що сукупність цих писемних джерел формує підґрунтя для вивчення японської історії, культури та суспільного життя. Наголошується на важливості їх критичного аналізу й порівняння.

Ключові слова: Японія, писемні джерела, культура, літописи, історієписання, архіви.

Husak Dariia. Written historical sources of Japan

Japan has a long history, which is reflected in written sources. This type of sources plays a key role in the study and understanding of its past for the knowledge of culture and historical background. The article analyzes the main written historical sources of Japan. These texts have not only historical, but also mythological and religious value, as they describe the origin of the world, the gods, and the imperial dynasty.

The article studies the main types of Japanese written sources, their classification, chronological boundaries, and significance for historical research. Particular attention is paid to the oldest written monuments, such as the Kojiki and the Nihon Shoki, which are actually the first official chronicles dating back to the eighth century. The article also examines medieval chronicles, documents of samurai culture, and official state archives of the Edo period. The Kamakura and Muromachi periods left behind numerous courtly diaries, war chronicles, and religious treatises. The Edo period is characterized by the bureaucratization of administration, so during this historical period, numerous administrative documents, correspondence, land registers, and shogunate orders have been preserved, which are important sources for the study and analysis of the social history of Japan. Of considerable interest to historians is also the epistolary heritage – private correspondence, which often preserves unique information about political, economic, and cultural processes.

The specifics of the preservation, translation, and interpretation of sources are analyzed. A conclusion is drawn about the relevance of studying Japanese sources in the context of global historical science. In conclusion, the article emphasizes that the collection of these written sources forms the basis for the study of Japanese history, culture, and social life. It emphasizes the importance of their critical analysis and comparison.

Key words: Japan, written sources, culture, chronicles, historiography, archives.

Японська цивілізація має давню традицію письма в Азії. Збережені писемні джерела охоплюють тривалий історичний період і є важливим джерелом для дослідження не лише японської історії, а й загальносвітових процесів в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Проблема для фахового історика полягає в труднощах прочитання оригінальних текстів історичних джерел і їх інтерпретацій.

Писемні джерела Японії поділяються на міфологічні й історичні хроніки – «Кодзікі» (712 р.) та «Ніхон съокі» (720 р.); буддистські та конфуціанські тексти, перекладені з китайської; література епохи Хейан – наприклад, «Гендзі моноґатарі»; самурайські хроніки й документи – «Хейке моноґатарі»; архівні документи періоду Едо та Мейдзі.

«Кодзікі» (Записи про давні справи) вважається найдавнішим письмовим документом Японії. У ньому зафіксовані міфи, легенди й перші описи японської державності. «Ніхон сьокі» – офіційна хроніка, укладена на замовлення імператорського двору. Вона має більшу історичну точність і подає події в порядку хронології [2].

Епоха Камакура та Муроматі (XII–XVI ст.) залишила численні щоденники придворної знаті, воєнні хроніки й релігійні трактати. Наприклад, «Адзума кагамі» – літопис сьогунату Камакура, що містить детальну інформацію про політичне життя країни.

Період Едо (1603–1868) характеризується бюрократизацією управління. Збереглися численні адміністративні документи, листування, земельні кадастри, накази сьогунату. Вони є важливими джерелами для соціальної історії Японії.

Японські писемні джерела мають кілька рівнів складності:

- ієрогліфічна система письма (кандзі);
- поєднання китайських і японських мовних елементів;
- літературна стилістика, що змінювалася в різні періоди.

Ці фактори створюють труднощі в перекладі та вимагають високої кваліфікації від дослідника.

У процесі формування японської історіографії важливу роль відігравала взаємодія з Китаєм, зокрема через запозичення письма, державної моделі управління й канонів літописання. Перші японські хроніки, як-от: «Кодзікі» та «Ніхон сьокі» – створені під очевидним впливом китайських анналів, проте поступово в Японії сформувалися власні традиції ведення історичних записів. Варто зазначити, що японські джерела раннього періоду відзначаються не лише історичним, а й міфологічним і літературним змістом, що ускладнює їх використання як виключно фактологічних джерел. Проте саме поєднання міфу й історії дає змогу дослідникам реконструювати уявлення давніх японців про світ, владу, суспільство та сакральний порядок [1].

Окрему категорію становлять релігійні тексти, зокрема буддистські сутри, перекладені з китайської, і синтоїстські трактати. Вони не лише відображають релігійні уявлення, а й фіксують історичні події, політичні союзи, конфлікти та соціальні трансформації. Наприклад, у буддистських текстах періоду Нара можна знайти згадки про поширення храмової архітектури, меценатство імператорської родини та взаємини між світською й духовною владою. Такі джерела є важливими для вивчення культури, ідеології та соціальної структури японського суспільства VIII–IX століть.

У літературній спадщині епохи Хейан (794–1185) особливе місце посідають «моногатарі» – наративні твори, які часто мають автобіографічний або щоденниковий характер. Зокрема, «Гендзі моногатарі» авторства Мурасакі Сікібу не лише вважається першим романом у світовій літературі, а і є джерелом з повсякденного життя аристократії, придворного етикету, моди, емоційного світу японців. Крім того, численні «ніккі» (щоденники) придворних дам дають унікальне уявлення про роль жінки в культурному житті Японії, її вплив на передачу цінностей і збереження традицій.

У період феодальної роздробленості (XII–XVI ст.) домінують хроніки воєн, літописи кланів, військові щоденники та записи про битви. «Хейке моногатарі» описує драматичне протистояння кланів Тайра й Мінамото, а «Гукансьо» узагальнює досвід політичної історії Японії з погляду буддійського ченця. Ці твори поєднують літературну естетику з історичною рефлексією, що робить їх цінними як джерела ментальної історії. Вони також демонструють, як релігійні уявлення проникали в політичну думку, формуючи концепцію божественного мандата імператора [3].

Період Едо (1603–1868), відомий стабільною політикою сьогунату Токугава, характеризується значним зростанням обсягів писемної документації. Збереглися численні офіційні накази, реєстри, податкові списки, листування між адміністративними органами. Ці документи є надзвичайно важливими для вивчення економічної історії, демографії, сільського господарства й урбаністики Японії. Водночас розвивалася освітня система, зростала грамотність, з'являлися приватні архіви, щоденники лікарів, учителів, мандрівників. Усе це формує потужний масив джерел соціальної історії, який дає змогу реконструювати повсякденність японців ранньомодерного періоду.

З переходом до доби Мейдзі (1868–1912), що символізує початок модернізації Японії, джерельна база істотно розширюється завдяки впровадженню західних форм адміністративного обліку. З'являються статистичні звіти, закони, парламентські стенограми, дипломатичне листування. Ці джерела дають змогу простежити трансформацію Японії з феодального суспільства в сучасну націю-державу. Особливу цінність мають матеріали з міжнародних відносин, які дають змогу вивчати зовнішню політику Японії в контексті глобальних процесів [5].

Незважаючи на багатство японських писемних джерел, їх використання вимагає професійної підготовки. Дослідник повинен володіти японською мовою, розуміти ієрогліфічну систему письма,

орієнтуватися в історичних епохах. Крім того, важливо враховувати специфіку жанру, авторства, цільової аудиторії джерела. Наприклад, офіційні хроніки можуть містити ідеологічні викривлення, а приватні щоденники – суб'єктивні оцінки подій. Тому для об'єктивного аналізу необхідно застосовувати порівняльний метод, критичне прочитання, міждисциплінарні підходи.

На окрему увагу заслуговує питання збереження та доступу до японських писемних джерел у сучасних умовах. Японія має розвинену систему архівних установ, музеїв і бібліотек, серед яких провідне місце посідають Національний архів Японії (Kokuritsu Kōbunshokan), Імператорська бібліотека, а також численні префектурні архіви й університетські колекції. Велика частина джерел оцифровується, що значно полегшує доступ до них для дослідників з усього світу. Онлайн-платформи, як-от: «National Diet Library Digital Collections» чи «Japan Center for Asian Historical Records» (JACAR) – надають відкритий доступ до мільйонів сторінок історичних документів, літописів, карт, фотографій та аудіовізуальних матеріалів.

Цифровізація не лише спрощує дослідження, а й змінює саму природу джерелознавства. Завдяки цифровим інструментам стало можливим автоматизоване порівняння текстів, аналіз стилістичних особливостей, візуалізація соціальних мереж історичних постатей на основі листування та щоденників. У результаті змінюються методи й підходи до аналізу джерел – від традиційної філологічної критики до цифрової герменевтики. Однак, попри технічний прогрес, зберігається потреба в класичній підготовці дослідника: знанні класичної японської мови, систем письма (кандзі, хірагана, катакана) і традиційного формату текстів (наприклад, вертикального письма справа наліво).

Головним є питання автентичності й критичного осмислення джерел. Частина писемних пам'яток, особливо давніх, дійшла до нашого часу виключно в копіях, зроблених значно пізніше. Це стосується, зокрема, «Кодзікі» й інших текстів періоду Нара, що збереглися в переписаних версіях XV–XVI століть. У таких випадках дослідник має враховувати можливі редакторські втручання, зміни орфографії, доповнення або скорочення, які могли бути внесені переписувачами. Тому особливо важливо мати справу з критичними виданнями, що базуються на порівнянні кількох рукописів або версій тексту [4].

Значний інтерес для істориків становить також епістолярна спадщина – приватне листування, яке часто зберігає унікальні відомості про політичні, економічні та культурні процеси. Наприклад, листи між даймьо (феодалами), монахами, ученими або торговцями дають змогу простежити неформальні відносини між соціальними верствами, а також динаміку змін у суспільстві. Часто саме в таких джерелах містяться відомості, що не потрапили до офіційних хронік, зокрема згадки про стихійні лиха, епідемії, голод або міжособистісні конфлікти, які залишаються «поза кадром» офіційної історії.

Серед новітніх напрямів дослідження японських джерел – вивчення текстів колоніальної доби (кінець XIX – середина XX ст.), коли Японія вела активну експансію в Корею, Китай, Тайвань, Маньчжурію та інші регіони. Архіви тих часів містять численні адміністративні документи, звіти, переписку, пропагандистські тексти й щоденники військових. Аналіз таких джерел дає змогу краще зрозуміти механізми імперської політики, ідеологію японського націоналізму та ставлення до підкорених народів. Водночас ці джерела потребують особливої критичності через їх політичну заангажованість.

Перспективним напрямом є дослідження писемної спадщини етнічних меншин Японії – айнів, рюкюсців (окінаванців), корейців. Хоча ці народи тривалий час перебували на периферії японської культури, їхні тексти (усні перекази, пісні, хроніки, пізніші записи) є важливими для відновлення повнішої картини історії країни. У сучасній японській історіографії помітна тенденція до переосмислення національного наративу через призму мультикультурності, і джерела меншин відіграють у цьому ключову роль [5].

Головним аспектом при вивченні японських писемних джерел є питання контекстуалізації, тобто аналізу джерела в його історичному, культурному та соціальному контексті. Японські документи, особливо ранніх періодів, майже ніколи не є нейтральними носіями інформації. Вони створювалися в умовах політичних трансформацій, боротьби за владу або з метою легітимізації правлячих династій. Наприклад, «Ніхон сьокі» має виразну функцію легітимації імператорського дому Ямато, тому багато описаних у ньому подій можуть мати не так реальний, як символічний або сакралізований характер. Такий підхід до аналізу дає змогу виявити не тільки зміст джерела, а й його ідеологічний заряд, функцію в суспільстві, механізми впливу на свідомість сучасників.

Значну увагу сучасні дослідники приділяють також питанням рецепції та перетлумачення японських джерел у різні історичні епохи. Наприклад, у період Мейдзі (1868–1912) частина середньовічних текстів була переосмислена в націоналістичному ключі, що призвело до зміни інтерпретації окремих подій і постатей. Такі феномени, як «реставрація Сьова» або «повернення до традицій», активно використовувалися для формування нової національної ідентичності. У цьому контексті вивчення писемних

джерел вимагає подвійної критики: по-перше, аналізу змісту самого джерела, а по-друге, аналізу того, як і навіщо цей зміст змінювався або переосмислювався згодом [2].

Особливо актуальною є проблема перекладу японських джерел іноземними мовами. Багато класичних текстів досі не мають повного перекладу українською чи навіть англійською мовами. Ті ж переклади, що існують, нерідко відображають інтерпретації перекладача, що може призводити до втрати або спотворення змісту. У випадку з поетичними або філософськими текстами це особливо важливо, оскільки навіть незначне зміщення акцентів може радикально змінити розуміння ідеї. Тому сучасна японістика приділяє велику увагу створенню колективних перекладацьких проєктів, у яких беруть участь філологи, історики, культурологи та носії мови [3].

Крім того, сучасна історична наука активно переосмислює роль так званих «мовчазних джерел» – текстів, які раніше не вважалися значущими: господарських записів, особистих нотаток, бухгалтерських книг, податкових реєстрів. У японській традиції такі тексти збереглися в надзвичайно великій кількості, особливо з періоду Едо. Їх вивчення дає змогу реконструювати не лише макроісторичні процеси, а й мікроісторію – життя окремих родин, громад, професійних груп. Завдяки цьому формується новий тип історичного наративу, який не зосереджується лише на подіях «великої історії», а дає змогу побачити багатогранність соціального досвіду.

Потрібно також зазначити, що японські писемні джерела нерозривно пов'язані з матеріальною культурою. Багато з них існують у вигляді сувоїв, блокнотів, альбомів, вишукано оформлених збірок – з використанням каліграфії, дереворитів, золочення, шовку. Це не тільки носії тексту, а й витвори мистецтва, які самі по собі є предметом дослідження. Аналіз таких джерел потребує залучення методів мистецтвознавства, археографії, реставраційної науки. В окремих випадках унікальність матеріального носія (наприклад, особливий тип паперу або палітурки) може дати додаткову інформацію про час, місце створення чи навіть соціальний статус автора чи замовника [4].

Отже, японські писемні джерела є надзвичайно багатим, складним і водночас перспективним об'єктом дослідження. Їх аналіз вимагає високого рівня фахової підготовки, міждисциплінарного підходу та постійного методологічного оновлення. У сучасному світі, де зростає інтерес до культурної спадщини Сходу, японські тексти відкривають нові горизонти для гуманітарної науки. Вони дають змогу не лише краще пізнати минуле Японії, а й переосмислити глобальні процеси історичного розвитку, взаємодії культур і формування ідентичностей.

Їх вивчення вимагає синтезу традиційних методів джерелознавства із сучасними технологічними інструментами, міждисциплінарного підходу та культурної чутливості. У контексті глобалізації японські документи поступово інтегруються у світовий академічний обіг, стаючи основою для порівняльних студій, транснаціональних досліджень і нових підходів до вивчення історії Східної Азії. Збереження, переклад і критичне осмислення цих джерел – не лише завдання японознавців, а й спільна справа міжнародної наукової спільноти, зацікавленої в глибшому розумінні минулого людства.

Японські писемні джерела становлять унікальний історичний пласт, який потребує комплексного підходу до вивчення. Їх аналіз відкриває нові горизонти для порівняльної історії, культурології та філології. Подальше дослідження потребує розвитку перекладацьких програм, міждисциплінарних методів і міжнародної співпраці.

Література:

1. Коджікі. Записи давніх діянь. Поезії. Ніхон-Сьокі; Анналі Японії. Поезії / з япон. пер. Іван Бондаренко. *Всесвіт*. 2004. № 1–2.
2. Рубель В.А. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність. Київ : Аквілон-Прес, 1997. 256 с.
3. Keene D. *Seeds in the Heart: Japanese Literature from Earliest Times to the Late Sixteenth Century*. New York : Columbia University Press, 1999.
4. Varley H.P. *Japanese Culture*. Honolulu : University of Hawaii Press, 2000.
5. Screech T. *Tokyo Before Tokyo: Power and Magic in the Shogun's City of Edo*. London : Reaktion Books, 2021.

Дата першого надходження рукопису до видання: 11.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.09.2025

Дата публікації: 28.11.2025